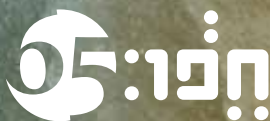

knjiga sažetaka

TRANZICIJA, INSTITUCIJE I EKONOMSKI RAZVOJ SRBIJE

Okrugli sto

INSTITUT
DRUŠTVENIH NAUKA

Institut od nacionalnog značaja
za Republiku Srbiju

TRANZICIJA, INSTITUCIJE I EKONOMSKI RAZVOJ SRBIJE

Edicija

Knjige sažetaka

Izdavač

Institut društvenih nauka, Beograd 2022.

Za izdavača

dr Goran Bašić

Urednice

dr Ivana Ostojić

dr Marijana Maksimović

dr Jelena Zvezdanović Lobanova

Programski odbor

prof. dr Gojko Rikalović

dr Predrag Jovanović

Organizacioni odbor

dr Predrag Jovanović

dr Marijana Maksimović

dr Ivana Ostojić

ISBN: 978-86-7093-259-3

Knjiga sažetaka je pripremljena u okviru

Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2022. godinu

koji podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

TRANZICIJA, INSTITUCIJE I EKONOMSKI RAZVOJ SRBIJE

OKRUGLI STO

20. maj 2022. GODINE

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA, BEOGRAD

KNJIGA SAŽETAKA

Sadržaj

- 6 ■ **I MAKROEKONOMSKI POGLED NA TRANZICIJU (1991–2021)**
- Dragan Đuričin: Konceptijske pretpostavke Zelene tranzicije
 - Gojko Rikalović, Dejan Molnar: Osnovni makroekonomski indikatori
 - Nikola Fabris: Monetarna politika Srbije
 - Goran Nikolić: Tendencije međunarodne i srpske spoljne trgovine u poslednje tri decenije
- 15 ■ **II TRANZICIJA REALNOG SEKTORA I FAKTORA PROIZVODNJE U SRBIJI (1991–2021)**
- Ivan Nikolić: Nekoliko slika iz tranzicije realnog sektora i faktora proizvodnje u Srbiji 1991–2021
 - Goran Petković: Promene i trendovi razvoja trgovine Srbije
 - Miroljub Hadžić: Tržište kapitala
- 20 ■ **III EU INTEGRACIJE, INSTITUCIJE I TRANZICIJA**
- Ivan Vujačić: Nekompletna tranzicija i usporena integracija zemalja Zapadnog Balkana
 - Jelena Zvezdanović Lobanova: Upravljanje, građanska i politička prava kao determinante priliva stranih direktnih ulaganja u zemljama u tranziciji
 - Predrag Jovanović: Održivost institucija u tranziciji
- 26 ■ **IV ODRŽIVI EKONOMSKI RAZVOJ I TRANZICIJA**
- Petar Đukić: Institucije i (održivi) razvoj – Srbija, okruženje, svet
 - Mirjana Gligorić Matić: Značaj cirkularne ekonomije za održivi razvoj privrede Srbije
 - Sanja Filipović: Održivi razvoj i tranzicija: Stanje i perspektive napretka Republike Srbije
 - Marijana Maksimović: Tranzicija u kontekstu održivog ekonomskog razvoja: zeleni rad i digitalizacija
 - Ivana Ostojčić: Direktni i indirektni doprinosi razvojnih finansijskih institucija održivom razvoju

**MAKROEKONOMSKI POGLED
NA TRANZICIJU (1991–2021)**

Dragan Đuričin

Redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i redovni član The World Academy for Art and Science

KONCEPCIJSKE PRETPOSTAVKE ZELENE TRANZICIJE

Živimo u „kriza u sistemu kriza“. Posle više od pet decenija Akcionarskog kapitalizma, više od četiri decenije njegove ideološke platforme Tržišnog fundamentalizma sasvim je jasno da su strukturne neravnoteže sistema (finansijalizacija, deindustrijalizacija i koncentracija bogatstva) nepopravljive, te da je ekonomski sistem neodrživ i neinkluzivan prema ljudima i prirodi. Da se radi o strukturnoj krizi, potvrđuje inflacija koja je visoka i permanentna, kao i nezaustavljive klimatske promene. Šta više, principi ove platforme (liberalizacija, deregulacija, privatizacija i globalizacija) samo produbljuju strukturne neravnoteže. Na neodrživost sistema posebno utiču eksterni asimetrični šokovi kao što su klimatska kriza, pandemije mikroba praćene superinfekcijama, ali i rast geopolitike u odnosu na ekonomiju. Upravljanje ovakvom krizom otežava holistički karakter interakcija između glavnih faktora stresa.

Da bi se iz strukturne krize ekonomskog sistema izašlo neophodna je dvostruka promena paradigme, u mikroekonomiji i u makroekonomiji. Promena u mikroekonomiji označava, pre svega, promenu u razumevanju načina uspostavljanja interakcija između ekonomskih subjekata. Nije više poželjno smatrati da je blagostanje ljudskog društva prvi izvod njegovih preduzetnika niti da su ljudi konzistentni i uvek vođeni racionalnošću. Kao što je pokazala Bihejvioralna ekonomska teorija, ljudi su često iracionalni, nekonzistentni i ne uvek vođeni striktnim ekonomskim racionalizmom. Takođe, u eri Industrije 4.0 i gotovo neograničenog toka kombinovanih inovacija, s jedne strane, i rasta egzistencijalne ugroženosti ljudskog društva, s druge strane, ne može se više smatrati da je tehnologija egzogena varijabila, faktor koji utiče na resursnu kombinaciju, ali ne zavisí od nje. Nasuprot tome, tehnologija je endogena varijabila koja je povezana sa koordinativnom ulogom države i impakt investicijama. To znači da se ulaganja porede sa efektima uz primenu diskontne stope i eksternih efekata, i na strani troškova i na strani efekata.

Ne samo da bi prosperirali, već i da bi opstali zajedno ekonomija i planeta, neophodna je „zelena tranzicija“ energetike, kao i grana koje se baziraju na inputima iz prirode (pre svega, industrija, transport, poljoprivreda i građevinarstvo). Prema poslednjim sagledavanjima Makenzija (McKenzy), da bi se nivo globalnog zagrevanja zadržao na 1,5 stepeni celzijusa u odnosu na preindustrijsko doba, na globalnom nivou je potrebno oko 275 hiljada milijardi USD impakt investicija do 2050. godine. Da bi se prelaz sa diskrecione potrošnje na fundamentalne investicije obezbedio, te ekonomija prestrukturirala i resetovala, potreban je

kvantni skok ulaganja („sa milijardi na hiljade milijardi“). Taj novac se ne nalazi u budžetima država, delimično se nalazi kod finansijskih posrednika, ali glavnina se odnosi na emisiju novca preko različitih kanala transmisije (na primer, *green quantitative easing*).

Centralno pitanje prelaska sa linearnog na cirkularni model rasta, kao i sa „ortodoksne platforme“ vođenja ekonomskih politika na konceptualno raznovrsniju platformu ili „heterodosnu“, koja se bazira na strukturnim (ili industrijskim politikama) i automatskim makroekonomskim stabilizatorima umesto na inflatornom finansiranju, vezano je za finansiranje. U radu će biti analizirano devet modela finansiranja prema matrici 3×3 , gde je vektor reda – lociranje investicije u lancu vrednosti, a vektor kolona – značaj investicije za zelenu tranziciju.

Nova ekonomija je bitna za sve zemlje, a posebno za male i nedovoljno razvijene, čiji je opstanak u eri deglobalizacije zbog opisanih strukturnih promena ugrožen.

Ključne reči: zelena tranzicija, cirkularni model rasta, heterodoksna platforma, industrijske politike, automatski stabilizatori

Gojko Rikalović

Redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dejan Molnar

Vanredni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

OSNOVNI MAKROEKONOMSKI INDIKATORI

Institucionalne promene i razvojni tokovi privrede Srbije u razdoblju 1991–2000. godine odvijali su se u dosta nepovoljnim uslovima (totalna ekonomska izolacija, hiperinflacija, raspad jugoslovenskog tržišta, nesposobnost i nesnalaženje odgovornih funkcionera koji su se nalazili na bitnim pozicijama, ratna dešavanja u okruženju, oružana NATO agresija...). Stoga se istinska tranzicija odigravala tek u periodu od 2001. godine, pa nadalje. Štiblerova istraživanja o ekonomskom rastu i razvoju postjugoslovenskih država u periodu 1991–2010. godine pokazuju da je jedino Srbija zabeležila negativan ekonomski rast (prosečna godišnja stopa rasta BDP-a od -0,9%). Razdoblje 2001–2021. godine karakteriše se odgovarajućim pomakom u razvojnom pogledu: BDP po stanovniku je porastao sa 1.944 na 7.697 evra (prosečan godišnji rast 3,45%), smanjeno učešće spoljnog duga u BDP-u sa 77,2 na 68,5%, zabeležen pad udela javnog duga centralnog nivoa vlasti u BDP-u sa 92,5 na 56,5%, povećane devizne rezerve za 12,4 puta, porast stope fiksnih investicija sa 12,2 na 22,5%, odnosno stope SDI sa 1,3 na 6,8% itd. Analiza po pojedinim kraćim intervalima (2001–2008; 2009–2014; 2015–2021) svedoči o njihovim specifičnim obeležjima, kao i o odgovarajućim odstupanjima u odnosu na prethodne vrednosti pomenutih indikatora.

Među zemljama Zapadnog Balkana Srbija prednjači prema SDI (udeo neto priliva u BDP-u 2019: 8,3%), po izdacima za vojsku (procenat izdataka u BDP-u 2019: 2,2%), po najnižem trgovinskom deficitu (8,9% – procenat u BDP-u 2020), po udelu IKT usluga u ukupnom izvozu (procenat 2019: 1%), po najnižoj stopi ukupne nezaposlenosti i nezaposlenosti mladih (2020: 9% i 25%, respektivno), najmanjem padu BDP-a u 2020. godini (-1%), po udelu izvoza dobara i usluga u BDP-u Srbija se u 2020. godini nalazi odmah iza Severne Makedonije, dok se po iznosu BDP-a po stanovniku nalazi na vodećoj poziciji, zajedno sa Crnom Gorom. Polazeći od prethodnih nalaza sledi da Srbija predstavlja razvojnu lokomotivu na prostoru Zapadnog Balkana, što može biti od posebnog značaja za razvojne perspektive zemalja članica (za sada – Albanija, Severna Makedonija i Srbija) Inicijative za regionalnu saradnju „Otvoreni Balkan”.

Međutim, razvojna dostignuća Srbije, kao i drugih zemalja Zapadnog Balkana, tokom prvih 20 godina XXI veka neophodno je sagledavati i sa stanovišta njihove „cene koštanja”, tj. koliko košta svaki procentni poen rasta BDP-a, koliki su efekti stranih ulaganja, kakve su posledice

privatizacionih promašaja i zarobljene države, kao i zaostajanja u primeni Zelene agende i sl. Studiozan pogled na odabrane globalne indekse (FSI, GTI, GPI, WGI, CPI) svedoči o tome da zemlje Zapadnog Balkana, među njima i Srbija, još uvek imaju dosta prostora za napredak u oblasti institucionalnih reformi i razvojnih dometa na putu ka EU. Uočava se da Srbija beleži zaostatak u političkim u odnosu na ekonomske reforme. Konačno, ona vodi adekvatnu zdravstvenu politiku u uslovima pandemije COVID-19, odnosno odgovarajuću energetska politiku u aktuelnim geopolitičkim izazovima.

Ključne reči: makroekonomski indikatori, razvojna obeležja, globalni indeksi, Zapadni Balkan, Srbija

Nikola Fabris

Redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

MONETARNA POLITIKA SRBIJE

Srbija, odnosno Jugoslavija, imala je dugu istoriju monetarne ranjivosti, koja je bila naročito izražena tokom osamdesetih i devedesetih godina prošlog veka. Možemo se setiti bezbroj stabilizacionih programa ili mera Branka Mikulića, Milke Planinc, Ante Markovića, Dragoslava Avramovića. Svakako je vrhunac predstavljala hiperinflacija iz 1993. godine, koja je u svetskim razmerama bila treća najviša posle hiperinflacije u Mađarskoj nakon II svetskog rata i u Zimbabveu 2007. godine. A već tada je postojalo bogato iskustvo iz hiperinflacija u Južnoj i Latinskoj Americi, koje je jasno ukazivalo na to da sve hiperinflacije imaju isti scenario: ekstremno visok budžetski deficit koji se ne može pokriti iz realnih prihoda, pritisak na centralnu banku da izvrši njegovu monetizaciju i enormno štampanje novca. Na ovaj način je izgubljeno ogromno blagostanje, kredibilitet monetarne politike, poverenje u dinar i kompletno je urušen finansijski sistem. Neke posledice pogrešne monetarne politike iz tog perioda osećaju se i danas, kao što je, na primer, i dalje nedovoljno poverenje u dinar kao valutu.

Uporedo sa demokratskim promenama u ovom veku, promenio se i odnos prema monetarnoj politici. NBS je dobila nezavisnost, mada je ona naročito u prvoj dekadi ovog veka bila ugrožena čestim prevremenim promenama guvernera, ali se fokus monetarne politike pomerio ka onome što i treba da bude cilj monetarne politike, a to je cenovna stabilnost. Od 2002. godine, kada je stabilizovana inflacija, ona se kretala u rasponu od 17,7%, koliko je iznosila 2005. godine, do 1,5%, koliko je iznosila 2015. godine. U ovom periodu od 20 godina imali smo 7 puta dvocifrenu stopu inflacije, a ona je gotovo potpuno stabilizovana od 2013. godine.

Nažalost, pitanje inflacije je danas ponovo aktuelno. Međutim, eksterni kontekst je u ovom trenutku značajno promenjen i osnovni uzročnici inflacije nisu domaće već eksterne prirode. Inflacija je na globalnom nivou počela da raste još sredinom prošle godine, kao rezultat monetarnog preobijla kreiranog prvo u borbi protiv globalne finansijske krize, pa potom pandemije. Bilansi FED-a, ECB-a i drugih vodećih centralnih banaka porasli su na nivoe koji su bili neslućeni i nezamislivi pre globalne finansijske krize, a neke referentne kamatne stope su postale negativne, što je smatrano nemogućim. Većina vodećih centralnih banaka je u početku bila zbunjena, pa su sredinom 2021. godine isticale da je inflacija privremenog karaktera. Naprotiv, inflacija se ubrzala, a na sve se nadovezala Ukrajinska kriza i prekidanje velikog broja globalnih lanaca snabdevanja i rezultat je najveća inflacija na globalnom nivou od sedamdesetih godina i naftnih šokova.

Međugodišnja inflacija u Srbiji je u julu iznosila 12,8% i značajno je iskočila iz ciljanog nivoa od $3 \pm 1,5\%$. NBS je reagovala, uz više povećanja referentne kamatne stope, ali ta povećanja nisu dala neki značajniji efekat, pre svega zbog prirode inflacije. Naime, uvezena inflacija u zemlji koja je delimično neformalno eurizovana teško se može suzbiti sa promenom referentne kamatne stope koja, pre svega, cilja domaće uzročnike inflacije, a naša inflacija je samo malim delom domaća i to je nastala kao rezultat ekspanzivnih mera fiskalne politike.

ECB je u julu reagovala povećanjem referentne kamatne stope, s obzirom na to da ta mera efikasno deluje na obaranje inflacije, ali, s druge strane, negativno utiče na ekonomski rast, što donosi rizik od daljeg povećanja ranjivosti ekonomija u EU i poskupljenja finansiranja javnog duga. Sva očekivanja ukazuju na to da će dalja povećanja referentne kamatne stope biti blaga i postepena. To otvara pitanje: Da li će ona biti efikasna u suzbijanju inflacije? S druge strane, oštrije podizanje referentne kamatne stope povećava rizik od recesije. U pitanju je jedna vrsta nagodbe između inflacije i recesije, pa će biti veoma izazovno pronaći pravi balans.

Moje mišljenje je da tekuća inflacija u Srbiji nije rezultat pogrešne politike NBS, niti NBS ima dovoljno efikasne instrumente da se inflacija izolovano obori u Srbiji. U osnovi, mi se suočavamo sa onime o čemu je govorio Milton Fridman pre više od pola veka, a to je da monetarna ekspanzija jedne velike zemlje može dovesti do globalne inflacije. Nažalost, da zaključim, do obaranja inflacije u Srbiji moraćemo da sačekamo globalne promene, odnosno da inflacija opadne na globalnom nivou, a do tada smatram da NBS treba da se fokusira na očuvanje stabilnosti finansijskog sistema. Obaranje inflacije neće biti ni brzo ni jeftino, jer je poznato da su vremenska kašnjenja u slučaju monetarne politike dugačka i nepredvidiva.

Ključne reči: monetarna politika, inflacija, finansijski sistem, centralna banka

Goran Nikolić

Naučni savetnik Instituta za evropske studije u Beogradu

TENDENCIJE MEĐUNARODNE I SRPSKE SPOLJNE POLITIKE U POSLEDNJE TRI DECIENIJE

Rad ima za cilj da ispita realni rast međunarodne i srpske spoljne trgovine, kao i njene kvalitativne promene u poslednje tri decenije. Analizom sadržaja relevantne literature i proračuna autora iz referentnih izvora došlo se do sledećih zaključaka:

- a) Od 1990. do 2021. godine rast svetske robne razmene iznosio je 6,4% prosečno godišnje izraženo u tekućim dolarima, a dinamika se drastično usporila od 2008. godine zahvaljujući, pre svega, negativnom efektu Velike recesije i usporavanju svetske trgovine nakon toga, što je povezano i sa deglobalizacijskim procesima.
- b) Kao i u celom periodu od 1945, pa sve do Velike Recesije 2008–2009. godine, povećanje trgovine išlo je skoro dvostruko brže od rasta globalnog BDP-a. U razdoblju nakon početka Velike recesije volumen globalne robne trgovine jedva da je (sa 1,9% prosečno godišnje) brže rastao od svetskog BDP-a;
- c) Iako bi se trend pre krize ka većoj trgovinskoj integraciji mogao vratiti, potpuni preokret čini se nerealnim, a pandemija Covid-19, te posledice rata u Ukrajini, samo potvrđuju ove sumorne pretpostavke. Naime, u vreme visoke nezaposlenosti, fiskalne štednje, američko-kineskog trgovinskog rata, ekonomske izolacije Rusije, snažno jača pretnja rastućeg trgovinskog protekcionizma;
- d) Prosečni rast izvoza i uvoza Srbije bio je niži od rasta međunarodne trgovine 1990–2021, rastući po stopi od 5,1%, odnosno 5,4%, izraženo u tekućim dolarima, što je posledica izolacije 1990-ih. Od 2000 do 2021. godine prosečne dolarske stope rasta srpskog robnog izvoza i uvoza (14,3%, odnosno 11,7%) bile su više od svetskih i onih u većini zemalja okruženja ili centralne Evrope, ali je natprosečan rast trgovine izvoznog sektora Srbije ostvaren sa veoma niske baze. Posebno intenzivan rast izvoza, podstaknut velikim prilivom kapitala (27,6% prosečno godišnje), bio je od 2000. do Velike recesije 2008. godine. Oporavak rasta izvoza kreće od 2017. godine (prekinut je tokom 2020. godine usled pandemije), sa pojačanom integracijom zemlje u globalne lance vrednosti, usled ubrzanog priliva SDI iz EU.

- e) Srpski robni izvoz je od 2000. godine ostvario solidan strukturni napredak, što se vidi kroz rast udela roba više faze prerade, kao i kroz porast intraindustrijske trgovine i koeficijenata sličnosti (sa uvoznom tražnjom EU).
- f) Tokom poslednjih decenija postoji blagi kvalitativni napredak u svetском robnom izvozu. Dok je udeo izvoza manufakturnih proizvoda 1963. godine činio 56% ukupnog globalnog robnog izvoza, već 20 godina kasnije porastao je na 62%, dostižući vrhunac od 76% 1998. godine. Nakon smanjenja udela, rast je ponovo počeo od 2013. (sa 64%) i dostigao 70% u 2020. godini. I visoko tehnološki proizvodi su povećali svoje učešće (sa 19% u 2007. na 22% u 2020).

Ključne reči: robna razmena, dinamika, trgovinska integracija, struktura, 1990–2021

**TRANZICIJA REALNOG SEKTORA
I FAKTORA PROIZVODNJE U SRBIJI (1991–2021)**

Ivan Nikolić

Viši naučni saradnik Ekonomskog instituta u Beogradu

NEKOLIKO SLIKA IZ TRANZICIJE REALNOG SEKTORA I FAKTORA PROIZVODNJE U SRBIJI 1991–2021.

Rezultati istraživanja pokazuju promene koje su zabeležene u poslednje tri decenije u realnom sektoru Srbije, praćenjem makroekonomskih indikatora, sa naglaskom na monetarne uslove, industrijsku proizvodnju, te tehnološko restrukturiranje prerađivačkog sektora i robnog izvoza. Istaknuta je pozitivna uloga političke i makroekonomske stabilnosti, infrastrukturnog ulaganja, kao i privlačenja obimnih stranih, *greenfield* i izvozno orijentisanih, investicija, koje nakon završenog procesa privatizacije i sprovedene fiskalne konsolidacije od 2015. godine daju odlučujuću pečat privrednoj aktivnosti. Proizvodnja visoke tehnologije jeste poslednjih godina u ekspanziji, ali Srbija „tehnološki preporod“ proizvodnje ipak duguje kompanijama koje posluju u okviru grupacije srednjevisokih tehnologija. Dinamika restrukturiranja robnog izvoza je intenzivirana. Brža je od tranzicionih država članica EU koje su, u najvećoj meri, proces restrukturiranja izvoza završile ranije. Pritom je i konkurentna pozicija Srbije na tržištu EU povećana. Rezultati analize takođe ukazuju na činjenicu da je i u uslovima izrazitog pritiska pandemije na smanjenje privredne aktivnosti Srbija tokom 2020–2021. godine uspela da očuva i uveća proizvodnju prerađivačkog sektora.

Ključne reči: tranzicija, industrija, tehnološko restrukturiranje, uloga SDI

Goran Petković

Redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

PROMENE I TRENDOWI RAZVOJA TRGOVINE SRBIJE

Ključni trendovi u trgovini Srbije kasne ili se protive trendovima u svetu. Dva dugogodišnja globalna trenda razvoja trgovine globalno se u Srbiji ne potvrđuju: a) dok uporedo sa razvojem privrede uloga veleprodaje slabi, budući da rastući deo prometa preuzima narasla maloprodaja koja se snabdeva direktno od proizvođača, u Srbiji veleprodaja održava učešće u BDP (oko 6%), pa čak i raste u broju zaposlenih (oko 106.000 u 2020); b) dok se maloprodaja, globalno posmatrano, ubrzano ukрупnjava, povećava površinu prodavnica (sada usporenije) i povećava produktivnost smanjujući broj zaposlenih, u Srbiji ona ciklično naglo smanjuje broj prodavnica (2014) ili ga isto tako snažno povećava (2016–2017), što je praćeno istim kretanjima u broju zaposlenih. Ukрупnjavanje u maloprodaji Srbije je prisutno, ali teče sporije nego u razvijenim privredama, uz nastavak rasta broja velikih prodavnica čak i u 2021. godini, što je trend koji je u svetu prekinut početkom XXI veka. Obrnuto, dok se u razvijenim privredama velike prodavnice, pod pritiskom elektronske trgovine i odnedavno, pandemije COVID-19, zatvaraju i ustupaju mesto manjim prodavnicama i onlajn prodaji, u Srbiji pada broj malih i srednjih prodavnica. Ipak, kada je reč o strukturi preduzeća, trendovi razvoja srpske maloprodaje prate svetske trendove: broj velikih i srednjih preduzeća raste, kao što raste, vrlo sporo, i njihovo učešće u ukupnom maloprodajnom prometu. Male preduzetničke trgovinske radnje se sporo, ali ipak kontinuelno, povlače u strukturi prometa, držeći i dalje učešće tek nešto ispod 1/3 ukupnog maloprodajnog prometa. Višekanalna trgovina obuhvata kombinovanu prodaju kroz prodavnice, onlajn porudžbine, kol-centre itd. i postaje vidljiva golim okom. Prisustvo dostavnih vozila platformi za isporuke (Glovo, Wolt itd.), brzih pošta i kurirskih službi (Bex, Aks, D-Express, itd.) ili vozila trgovinskih kompanija za isporuku onlajn porudžbina (Maxi onlajn, Idea onlajn, itd.) uočljivo je svakodnevno. Međutim, još uvek je teško pratiti statistički razvoj dostave kao kanala prodaje, budući da je statistički obuhvat ovakvih usluga neadekvatan. Isti problem statističkog obuhvata važi i za druge varijante daljinskog poručivanja: preuzimanje naručene robe (*click and collect*), dostava u paketomate i sl.

Ključne reči: trgovina, velikoprodaja, maloprodaja, onlajn, višekanalna trgovina

Miroljub Hadžić

Redovni profesor Univerziteta Singidunum u Beogradu

TRŽIŠTE KAPITALA

Srbija je nakon duboke krize tokom 1990-ih, brzog rasta u prvoj fazi tranzicije, bila suočena sa stagnacijom u periodu 2009–2014, da bi nakon toga ušla u period ekonomskog oporavka, uspeła da stavi pod kontrolu javni dug i dug prema inostranstvu, te obezbedi makroekonomsku stabilnost. Tokom pandemije Covid-19 preduzete su mere za stimulisanje rasta, koje su amortizovale recesiju, ali po cenu narušavanja stabilnosti. U narednom periodu projektovani rast bi mogao biti 2–3% godišnje, a za poželjni još brži rast neophodno je obezbediti dalje restrukturiranje i nastavak tržišnih reformi.

Osnovno ograničenje srpske ekonomije u razvojnom pogledu je nedovoljnost štednje i investicija. Upravo su investicije u periodu 2009–2014. godine bile najviše pogođene, jer je došlo do trenda njihovog opadanja zbog pogoršanja performansi poslovanja, uz naglašeni problem plasmana i stagnaciju kreditiranja. Predkrizni nivo investicija samo je delimično dostignut, a još je uvek nizak obim investicija po preduzeću i po zaposlenom, efikasnost investicija je niska, a struktura nepovoljna. Generalno posmatrano, nizak stepen investicione aktivnosti se može objasniti makroekonomskom nestabilnošću u pretežnom delu procesa tranzicije, izostankom podsticaja domaće štednje, nedovoljno razuđenom strukturom finansijskog sektora i nerazvijenim finansijskim tržištem. Učešće investicija u BDP-u je komparativno posmatrano nisko (oko 1/5, a ocenjuje se neophodnim oko 1/4). Nedostatak domaće štednje se nadoknađuje SDI, ali je tu problem njihovo subvencionisanje, racionalnost odlučivanja, uključujući i prostornu dimenziju.

Ocenjuje se da bi ubrzanje rasta bilo moguće, sa ciljem podizanja domaće štednje na 1/4 BDP i investicija na 1/3 BDP, preko stimulisanja investicija putem obezbeđenja makroekonomske stabilnosti, stvaranja povoljnog ambijenta za ulaganje, izjednačavanje domaćih i stranih investitora i poreskim stimulansima. Zato je neophodno da se u oblasti javnih finansija snizi subvencionisanje nerestruktuiranih preduzeća, a da se zauzvrat sredstva preusmere u investiranje infrastrukture, uz čvrsto budžetsko ograničenje, korišćenje JPP i plasmana dužničkih HOV, kao i podizanje kvaliteta upravljanja i projektni pristup.

Mere za podsticanje domaće štednje bi uključivale snižavanje i ukidanje poreskih opterećenja štednje (ukidanje poreza na štednju i kapitalnu dobit od trgovanja HOV), stimulisanje investiranja (poreska umanjena i oslobađanja) i generalno promenu načina razmišljanja (tretman) o štednji.

Podsticanje daljeg razvoja finansijskog sektora je moguće kroz očuvanje

makroekonomske stabilnosti, završetak procesa restrukturiranja i koncentracije banaka, liberalizaciju propisa u bankarstvu i lizingu, uvođenje inovativnih nebankarskih izvora finansiranja privatnog kapitala i fondova rizičnog kapitala. Za brži razvoj finansijskog tržišta neophodna je liberalizacija propisa, poreski stimulansi i razvoj savremenih materijala (HOV) za trgovanje.

Tri su otvorena pitanja makroekonomske politike u srednjem roku koja bitno tangiraju cene kapitala. Prvo je pitanje profila monetarne politike, koja je tokom pandemije COVID-19 bila umereno ekspanzivna. Ocenjuje se da je realistično da ona bude restriktivnija, a podizanje ključnih kamatnih stopa se čini dobrim pravcem. Drugo je pitanje politike kursa dinara, za koju se pretpostavlja da će biti nastavljena politika nominalno stabilnog kursa, ali se upozorava da će posledice biti širenje trgovinskog i platnobilansnog deficita i odlaganje restrukturiranja. Treće je pitanje verovatnog nastavka politike deficitnog finansiranja javne potrošnje, uz upozorenje na mogućnost gubitka kontrole nad javnim rashodima i povećanje tereta otplate zbog rasta kamatnih stopa.

Ključne reči: štednja, investicije, razvoj, makroekonomska politika

**EU INTEGRACIJE,
INSTITUCIJE I TRANZICIJA**

Ivan Vujačić

Redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

NEKOMPLETNA TRANZICIJA I USPORENA INTEGRACIJA ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA

Ekonomska tranzicija je dugo spovođena i nije sprovedena do kraja u zemljama Zapadnog Balkana. Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD) je posle 2015. godine prestala da izdaje Izveštaj o tranziciji, na taj način objavljujući kraj tranzicije u bivšim socijalističkim zemljama. Analizirajući indikatore koji se koriste za merenje ekonomske tranzicije, uočljivo je da su zemlje Zapadnog Balkana sporije sprovodile reforme i dostigle slabije rezultate od drugih zemalja Centralne i Istočne Evrope u procesu tranzicije. Što se tiče drugih aspekata tranzicije koji se tiču vladavine prava, ljudskih prava i demokratije (Kopenhaški kriterijumi za članstvo u Evropskoj uniji), iz ekspertskih ocena nezavisnih instituta vidi se zaostajanje, a u novije vreme i regresija u ovim važnim oblastima u zemljama regiona.

Za usporavanje EU integracija prvenstveno su odgovorne političke elite zemalja regiona, ali i EU (Evropska komisija), kao i pojedine zemlje članice (Francuska, Nemačka). Obe strane, domaće političke elite i EU, nisu bile dovoljno jasne u vezi sa procesom integracija. Takođe, politika integracija se pretvorila u transakcionu politiku otvaranja poglavlja i registrovanje elemenata birokratskih procedura. Zbog toga se ne primećuje ozbiljna posvećenost evropskim integracijama. Sa ove strane, nedovoljna posvećenost se manifestuje gubitkom kredibiliteta celog procesa u očima javnosti. Usled toga, gubi se i komunikacija o evropskim integracijama sa širom javnošću. Stoga ne čudi što je podrška evrointegracijama značajno opala u pojedinim zemljama regiona, a naročito u Srbiji.

Ignorisanje bitnih oblasti iz kopenhaških kriterijuma dovelo je do paradoksalnog rezultata. Naime, tokom godina je primećeno da kako se otvara sve veći broj poglavlja i kako pojedine zemlje birokratski napreduju u procesu integracija, tako te zemlje postižu sve niže ocene iz odgovorne vladavine, demokratije, medijskih sloboda i vladavine prava. Sve to doprinosi daljoj eroziji kredibiliteta celokupnog procesa evrointegracija.

Zaključak je da se ovaj proces mora obnoviti uz novu energiju baziranu na jasnim ciljevima i kriterijumima uspeha u reformama, te na jasnim nagradama za dobre rezultate. Osim toga, neophodne su veća posvećenost i vidljiva angažovanost kao načini podizanja kredibiliteta. Na kraju, stečeni kredibilitet bi trebalo da omogući jasniju i snažniju komunikaciju koja je neophodna za stvaranje jače podrške u javnosti za širenje i produblivanje procesa evrointegracija.

Ključne reči: tranzicija, integracija, Zapadni Balkan, Evropska unija, reforme

Jelena Zvezdanović Lobanova

Naučna saradnica Instituta društvenih nauka u Beogradu

UPRAVLJANJE I GRAĐANSKA I POLITIČKA PRAVA KAO DETERMINANTE PRILIVA STRANIH DIREKTNIH ULAGANJA U ZEMLJAMA U TRANZICIJI

Cilj ovog rada bilo je istraživanje determinanti priliva stranih direktnih ulaganja u 27 zemalja tranziciji u periodu od 2002. do 2018. godine, uz pomoć sistemskog GMM procenitelja. Rezultati analize ukazuju na to da neizvesna politička situacija i kršenje građanskih sloboda imaju značajan negativan uticaj na poverenje stranih ulagača. Demokratski deficit ili nedovoljna demokratska legitimnost političkih institucija i odluka, kao i nepovoljan ambijent za promociju i poštovanje vrednosti civilnog društva negativno su uticali na spremnost stranih investitora da preuzmu rizik u nekim od ovih zemalja.

Osim toga, otkrili smo da to što su zemlje u tranziciji duže vreme provele pod centralnim planiranjem se takođe negativno odrazilo na priliv stranih direktnih investicija (SDI). Može se pretpostaviti da je ovim zemljama bilo teško da prevaziđu strukturne neravnoteže ukorenjene tokom razvoja planske privrede i da poboljšaju investicionu klimu (to je tzv. negativan efekat *lock in*). Ista situacija je i sa zemljama koje su označene kao delimično slobodne i neslobodne zbog poteškoća u uspostavljanju političkih prava i građanskih sloboda. Stranim investitorima su manje privlačne bile i zemlje koje nisu postale članice Evropske unije (EU), budući da nisu obezbedile stabilan institucionalni okvir neophodan za funkcionisanje tržišne privrede. Zemlje koje su težile da se pridruže EU ostvarile su bolje rezultate u unapređenju svog institucionalnog okruženja. EU je imala ulogu spoljnog sidra, obezbeđujući primenu normi tržišne privrede i formiranje demokratskih institucija u ovim zemljama.

Rezultati pokazuju da je stvaranje uslova za privlačenje stranih ulagača, uz pomoć poboljšanja institucionalnog kvaliteta u vidu kontrole korupcije i glasa i odgovornosti, pozitivno uticalo na priliv SDI. U zemljama u kojima se državna moć obično koristi za privatne koristi (fenomen zarobljavanja države), sasvim je logično da ce iznos SDI biti znatno manji od očekivanog. U uslovima pravne nesigurnosti, strani investitori su stavljani u nepovoljan položaj jer domaće kompanije mogu biti bolje upoznate sa netransparentnim poslovnim procedurama, slabim pravosudnim sistemom, komplikovanim zakonskim i regulatornim okvirima.

Prema našim rezultatima, uticaj kvaliteta institucionalnog uređenja na priliv SDI uslovljen je makroekonomskim performansama u zemljama u tranziciji. Rast BDP-a pozitivno i značajno utiče na priliv SDI u uslovima kada dolazi do značajnog napretka u oblastima poput Pravo glasa i odgovornosti, regulatorni kvalitet izvršne vlasti i efikasnost izvršne vlasti. Dakle, može se pretpostaviti da strane investitore ne privlači samo kvalitet institucionalnog okruženja, već uzimaju u obzir i efikasnost ekonomskog razvoja.

Ključne reči: strana direktna ulaganja, institucije, građansko društvo, demokratija, zemlje u tranziciji

Predrag Jovanović

Naučni savetnik Instituta društvenih nauka u Beogradu

ODRŽIVOST INSTITUCIJA U TRANZICIJI

Period tranzicije koji je tekao uporedo sa evropskim integracijama karakterisalo je uspostavljanje i izgradnja institucija po ugledu na zemlje članice EU. Cilj je bio da se preuzimanjem pravnih tekovina EU (*Acquis*) i uspostavljanjem institucija za njihovu primenu, takođe po ugledu na EU, dostignu standardi koji važe na jedinstvenom evropskom tržištu. Kada je reč o javnom sektoru cilj je uspostavljanje „jedinstvenog administrativnog prostora“ EU.

Jedna od ključnih karakteristika ovih procesa jeste da oni, u većini tranzitornih zemalja, nisu bili podstaknuti iznutra, već spolja, uglavnom od strane EU. Na primer, javne nabavke nisu bile uređene u Srbiji na sistematičan način, što podrazumeva da nije bilo regulatornog okvira i regulatornih institucije od Drugog svetskog rata sve do 2001. godine, kada je Vlada usvojila predlog Zakona o javnim nabavkama. Indikativno je to što domaći sistem više od pola veka nije prepoznavao potrebu da se obezbede transparentnost i konkurencija u trošenju 8% bruto domaćeg proizvoda. Takođe je važno napomenuti da su javne nabavke u Srbiji bile uređene zakonima u periodu između Prvog i Drugog svetskog rata i da se posebna pažnja poklanjala pitanjima sukoba interesa, nezavisnosti u radu komisija za javne nabavke i lične odgovornosti njenih članova, kao i nadležnih funkcionera koji su odobravali i zaključivali ugovore o javnim nabavkama. Iako su se regulativa i praksa usavršavali 20 i 30-ih godina prošlog veka, druga polovina XX veka pokazala je neodrživost uređivanja ove oblasti kod nas, uprkos tome što su javne nabavke od ključnog značaja za funkcionisanje države i obezbeđivanje neophodnih usluga građanima, kao što su zdravstvene, obrazovne i druge.

Spoljni impuls za regulisanje trošenja tri milijarde evra godišnje u Srbiji u smislu obezbeđivanja fer konkurencije i sprečavanja diskriminacije ponuđača došao je iz EU, koja je usloвила nastavak pružanja pomoći konsolidaciji budžeta Srbije usvajanjem ovog zakona. Na taj način su u domaći regulatorni sistem uvedeni i zakon i institucije, pre svega Uprava za javne nabavke, bez suštinskog razumevanja značaja i uloge uređenih javnih nabavki od strane domaćih aktera.

Iskustvo zemalja Centralne i Istočne Evrope koje su 2004. godine postale članice EU pokazuje da takve reforme „nametnute“ spolja, tako da institucije predstavljaju prividnu „kopiju“ evropskih, bez suštinske sličnosti u načinu rada (institucionalni izomorfizam), te kao takve ostaju bez podrške građana i drugih interesnih grupa, nisu održive na duži rok.

Prema nalazima studije *SIGMA* iz 2009. godine: „Sustainability of Civil Service Reforms in Central and Eastern Europe – Five years after EU Ac-

cession” samo su Litvanija, Letonija i Estonija nastavile reformske procese i posle pristupanja EU 2004. godine. Mađarska i Slovenija su nastavile reforme samo u nekim oblastima javne uprave, dok su u drugim zabeležile pad, odnosno povratak na staru praksu. U Poljskoj, Češkoj i Slovačkoj nove institucije su rasformirane i konstatovan je „reverzan” proces u reformama. Ovaj nalaz upućuje na zaključak da, kada prestanu spoljni podsticaji reformama, države čiji građani nemaju jasnu svest o njihovom značaju, tj. gde reforme nemaju uporište kod građana i važnih socijalnih činilaca, institucije postaju vrlo ranjive čim spoljni impuls oslabi ili nestane, te bivaju vrlo brzo ukinute ili marginalizovane. Napori na donošenju savremene legislative i formiranju institucija biće uzaludni ukoliko se istovremeno velika pažnja ne posveti obezbeđivanju razumevanja njihovog značaja i podrške domaćih aktera, što jedino može da im donese održivost. Bez izgradnje podrške profesionalnom i nepristrasnom radu regulatornih institucija, od kojih su najpoznatije one iz „četvrte grane vlasti”, tranzitorne reforme su osuđene da budu kratkog daha.

Ključne reči: institucionalne reforme, institucionalni izomorfizam, četvrta grana vlasti, održivost reformi, javne nabavke

**ODRŽIVI EKONOMSKI
RAZVOJ I TRANZICIJA**

Petar Đukić

Redovni profesor Tehnološko-metalurškog fakulteta Univerziteta u Beogradu

INSTITUCIJE I (ODRŽIVI) RAZVOJ – SRBIJA, OKRUŽENJE, SVET

Mnoštvo protivrečnosti oblikuje današnji svet i njegov privredni razvoj, za koji bi se teško moglo reći da je održiv. Srbija u tom pogledu nije izuzetak. Svi prethodni i novi krizni tokovi imaju veliki uticaj na oblikovanje stvarnosti u kojoj živimo. Pretnjama koje proističu iz standardnih izazova po održivi razvoj, kao što su nekontrolisane klimatske i rizične tehnološke promene, eksplozija neprihvatljivih globalnih nejednakosti, terorizam i migracije, pridružuju se nove kao što su pandemija Covid-19, kojoj se i dalje ne zna dužina trajanja, jedan surovi i destruktivni rat u evropskom okruženju, inflacija kao globalni fenomen, energetska kriza i doslovce posvađani svet.

Sektorski pristup održivom razvoju, poput separatnih koncepata održive industrije, poljoprivrede, saobraćaja, turizma ili posebnog sistema standarda zaštite životne sredine, u slučaju Srbije pokazao se prilično nedelotvoran. Mnoštvo zvaničnih sektorskih strategija sadrže pojam „održivost“ ili „održiv“, a da pritom Srbija nema strategiju održivog razvoja. Poslednja i jedina varijanta takve strategije istekla je 2017. godine. U međuvremenu su na pomolu tek samo radni dokumenti tzv. „Strategije bezugljeničnog razvoja“ ili „Klimatske strategije“. Ni jedan ni drugi pojam u sebi ne sadrže, niti to objektivno po nazivu mogu, kategorije socijalne ravnoteže, borbe protiv siromaštva i ekstremnih nejednakosti, *gender* programe ili programe zaštite kulturnog diverziteta. Sve to je, makar i lapidarno, definisano i obuhvaćeno Deklaracijom iz Rija (1992), makar i da u njenom naslovu nema celovite kategorije „održivi razvoj“.

Zato je današnja globalna razvojna scena, kao i brojne kontroverze, nastale iz sektorskog praktikovanja održivosti, potrebno vratiti izvornim principima održivog društvenog razvoja. U tom smislu, današnjoj Srbiji nisu potrebni regionalni rekordi u pogledu stopa privrednog rasta ili privlačenja stranih direktnih investicija i novih (shodno održivosti) upitnih radnih mesta, već kvalitativni i strukturni pomaci u pogledu ukupne ekonomije i društva. Ipak, znatne su prilike koje se nude Srbiji u svim okolnostima, makar i kriznim, da preokrene način privređivanja, naročito u energetici, raspolaganju prirodnim resursima, vodoprivredi, prevenciji i mitigaciji neprihvatljivih klimatskih promena. Tu se pružaju značajne šanse za regionalne projekte zaštite od požara, regulaciju vodotokova, pošumljavanje, proizvodnju zdrave hrane i pića. Zajednički regionalni projekti podrazumevaju i posebne institucije za tehnološku i naučnu saradnju u poljoprivredi, turizmu i saobraćaju, istraživanjima

o klimi, životnoj sredini i prirodnim resursima, što bi moglo da utre put nečemu što bi bio brend organske hrane i pića („Made in Balkans“).

Ključne reči: Institucionalna održivost, održivi društveno-ekonomski razvoj, klimatski rizici, sektorski razvoj, regionalna saradnja

Mirjana Gligorić Matić

Vanredni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

ZNAČAJ CIRKULARNE EKONOMIJE ZA ODRŽIVI RAZVOJ PRIVREDE SRBIJE

Održivi razvoj predstavlja bitan obrazac za sve zemlje sveta, koji istovremeno podrazumeva ekonomsku, socijalnu i ekološku održivost. Povećano interesovanje za životnu sredinu je nužno sa aspekta održivog razvoja, a posledice prethodnih propusta se sagledavaju kroz višestruke krize koje potresaju svet, kao i neizvesnost u raspoloživosti i dinamični cena prirodnih resursa.

Aktuelni razvojni modeli imaju neracionalan odnos prema prirodnom kapitalu, tj. baziraju se na rastu proizvodnje, uz prekomernu eksploataciju prirodnih resursa. Linearni model, po kome u sadašnjosti funkcioniše najveći broj privreda, sledi princip kretanja materijalnih resursa u jednom pravcu i uz eksploataciju prirodnih resursa vodi porastu količine otpada, te je neodrživ sa aspekta životne sredine i ekonomski neisplativ. S druge strane, model cirkularne ekonomije (CE), koji je u velikoj meri i dalje teorijski koncept, podrazumeva da ekonomski rast može da se ostvari sa što većom upotrebom resursa koji su dobijeni iz proizvoda koji su završili svoj životni ciklus. Osmišljen je tako da se značajno smanje upotreba prirodnih resursa i energije, kao i nastajanje otpada, zagađenje i ostali negativni uticaji na životnu sredinu. Na taj način postoji međusobna podrška između ekonomije i životne sredine, a CE postaje okosnica održivog razvoja u budućnosti.

EU je usvojila niz važnih dokumenata koji podstiču i podržavaju tranziciju ka CE u cilju modernizacije i osnaživanja privreda Evrope, povećanja konkurentnosti i postizanja održivog privrednog razvoja. Pritom, kao jedan od ključnih stubova za Zapadni Balkan navodi se CE, što ukazuje na to da se Srbija i zemlje okruženja „na putu ka EU“ moraju okrenuti održivom razvoju i CE.

CE je relativno nova oblast u Srbiji. Podržana je donošenjem određenih strategija, zakona, direktiva, organizovanjem skupova i publikovanjem studija, sprovođenjem projekata, a postoje kompanije koje posluju u skladu sa principima CE. Međutim, nedostaju konkretan strateški dokument koji se direktno fokusira na CE, neke bitne podsticajne politike i mere, kao i odgovarajuće institucionalno okruženje.

Primenom IPAT jednačine na podacima za Srbiju dolazi se do zaključka da se domaća privreda nalazi u intermedijarnoj fazi CE. To ukazuje da su napravljeni određeni pomaci u cilju implementacije CE, ali da oni još nisu dovoljni da bi Srbija dostigla tzv. fazu „razdvajanja“ – stanje u kojem privredni rast ne dovodi do rasta potrošnje energije. To znači da bi poželjan

scenario bržeg privrednog rasta u narednim godinama uslovio znatno višu potrošnju energije, te da primena CE u Srbiji još uvek nije na nivou koji obezbeđuje održivi razvoj u budućnosti.

Ključne reči: koncept održivog razvoja, model cirkularne ekonomije, privreda Srbije

Sanja Filipović

Naučna savetnica Instituta društvenih nauka u Beogradu i redovna profesorka Univerziteta Singidunum u Beogradu

ODRŽIVI RAZVOJ I TRANZICIJA: STANJE I PERSPEKTIVE NAPRETKA REPUBLIKE SRBIJE

Agenda 2030 sa svojih 17 ciljeva održivog razvoja uključuje socijalni, ekonomski i ekološki aspekt razvoja. Zagovarajući princip inkluzivnosti, nastoji se postići holistički pristup kako bi se na globalnom nivou smanjilo siromaštvo, unapredila životna sredina, obezbedio mir i prosperitet. Pa ipak, u novom okruženju u kome se svet suočava sa posledicama globalne pandemije i izazovima energetske krize koja se prelijeva na ostale sektore razvoja, visoko postavljeni ciljevi borbe protiv klimatskih promena i sprovođenja zelene tranzicije, otvorili su pitanje prioriteta i brojnih diskusija. Stoga se u naučnim krugovima sve češće spominje da se održivi razvoj treba sagledati iz još jednog dodatnog ugla koji se odnosi na otpornost privrede na šokove iz okruženja (*resilience*).

Aktuelna energetska kriza je ukazala na to da i najrazvijenije evropske ekonomije nisu otporne na eksterne šokove ukoliko ne raspolažu resursima ili diverzifikovanim uslovima snabdevanja. U kontekstu globalnih ekonomskih promena i eksternih šokova, dobitnici su oni koji raspolažu nedostajućim resursima, a na dugi rok održivi razvoj će imati zemlje koje svoj razvoj baziraju na inovacijama i efikasnijoj upotrebi resursa.

Srbija je, zahvaljujući pre svega strukturi svoje privrede, pokazala viši nivo otpornosti tokom pandemije, mereno stopom zabeležene recesije. Makroekonomsko okruženje se pokazalo kao preduslov održivosti privrede, a nov model ekonomskog razvoja zasnovan na zelenoj tranziciji i digitalizaciji se promovira kao imperativ u predstojećem periodu. Međutim, aktuelna energetska kriza otvorila je brojne izazove za Republiku Srbiju, kako na ekonomskom, tako i na političkom planu. Rast cena energenata ne samo da doprinosi inflatornom pritisku nego negativno utiče na konkurentnost srpske privrede, koju karakteriše visok nivo energetske intenzivnosti i nedovoljan nivo tehnološke razvijenosti. Stanje elektroprivrede dodatno ugrožava energetske sigurnost, te se uz diverzifikaciju izvora snabdevanja naftom i gasom, nameće pitanje energetskog miksa i novih investicija.

Osim suočavanja s pritiskom neophodne transformacije privrede i energetike, jedan od većih izazova na daljem putu održivog razvoja jeste i sagledavanje socioekonomskog aspekta tranzicije s obzirom na to da su neophodne inovacije i novi profili zaposlenih, s jedne strane, dok se, s druge strane, očekuje smanjenje broja zaposlenih u određenim energet-

ski intenzivnim sektorima privrede. Imajući u vidu da na dugi rok tranzicija ka zelenoj ekonomiji utiče na veći broj oblasti (energetika, industrija, obrazovanje, inovacije, tržište rada, itd.), neophodno je obezbediti koherentnost javnih politika i saradnju između svih relevantnih ministarstava. Sagledavanje potreba i definisanje nacionalnih razvojnih ciljeva, zahteva jake kompetencije u predviđanju trendova na globalnom i nacionalnom nivou, kao i usklađivanje razvojnih prioriteta sa specifičnostima nacionalne privrede.

Ključne reči: tranzicija, održivi razvoj, makroekonomska stabilnost, privreda, energetika

Marijana Maksimović

Naučna saradnica Instituta društvenih nauka u Beogradu

TRANZICIJA U KONTEKSTU ODRŽIVOG EKONOMSKOG RAZVOJA: ZELENI RAD I DIGITALIZACIJA

Ekonomija Republike Srbije je od 1989. do 2021. godine prošla dug i težak tranzicioni put, put vlasničke transformacije, transformacije proizvodnog sistema i prelazak na tržišni model funkcionisanja privrede. Poslednja i najnovija tranzicija jeste tranzicija koja ide ka održivom ekonomskom razvoju – zelenom radu (znanje) i digitalizaciji (sofistikacija). Kada je u pitanju zeleni rad, veoma je bitna Agenda UN (2015) o održivom ekonomskom i socijalnom razvoju do 2030. godine. Ona sadrži 17 ciljeva, a ciljevi od 1 do 5, 8 i 10 direktno se odnose na život i rad ljudi, u kontekstu zelenog rada – ljudskih resursa. U ovoj agendi nesporan je uticaj rada i radne sredine na životnu sredinu. Takođe, ne sme se zemariti uticaj klimatskih promena na tržište rada (uslove rada prilagoditi novim okolnostima). Agenda je postavljena do 2030 – što predstavlja prvi rok za utvrđivanje postignutih rezultata, ali za pojedine ciljeve praktično nema roka, ostaje dugoročna težnja ka ostvarenju, a tu se misli, pre svega, na one ciljeve koji se odnose na ljude i ljudske resurse. Zatim, veoma značajan je Pariski sporazum (2016), jer je on prvi pravni dokument nastao kao odgovor na klimatske promene – njime je ozvaničen prelazak na zelenu ekonomiju, a uključuje i dostojanstven rad. Kroz ova dva dokumenta ispoljena je NOVA težnja da se smanje nejednakosti i siromaštvo, kao i da se sprovede sektorska transformacija ekonomije u kontekstu održivog razvoja (socijalni i ekonomski stub). Sektori pogođeni ovom transformacijom su sektor obnovljive energije i skladištenja otpada, građevinarstvo, transportni sektor, IT sektor, poljoprivreda i šumarstvo. U svakoj zemlji postoje nosioci ozelenjavanja, tj. oni koji su zaduženi za sprovođenje ovih promena ili transformacije, dok najznačajniju ulogu imaju država, socijalni partneri, naučne institucije, međunarodne organizacije UN, MOR, MMF i organizacije koje se bave zaštitom životne sredine. Do transformacije u domenu rada dovodi i digitalizacija koja najviše pogađa određene profesije, dok na druge manje utiče, a pojavljuju se i nova zanimanja. Shodno tome, Srbija je započela zelenu energetska tranziciju sa ciljem veće konkurentnosti privrede i održivog razvoja, te je donela niz zakona i pravnih akata koji se već primenjuju.

Ključne reči: transformacija, ekonomski razvoj, zeleni rad, digitalizacija, ljudski resursi

Ivana Ostojić

Stručna savetnica Instituta društvenih nauka u Beogradu

DIREKTNI I INDIREKTNI DOPRINOSI RAZVOJNIH FINANSIJSKIH INSTITUCIJA ODRŽIVOM RAZVOJU

Saveznici u globalnoj borbi protiv siromaštva su razvojne finansijske institucije koje svojim investicionim aktivnostima generišu nova radna mesta i utiču na rast zaposlenosti. Otvaranje novih radnih mesta jeste glavni kanal za ostvarenje inkluzivnog ekonomskog rasta koji omogućava obezbeđenje boljeg položaja siromašnih, koji kao najugroženija kategorija, žive na marginama društva. Direktni doprinos razvojnim ciljevima ogleda se u generisanju zaposlenosti i otvaranju novih radnih mesta u kompanijama koje su podržane od strane razvojnih finansijskih institucija, unapređenju radnih uslova, veština i sposobnosti zaposlenih. Ove institucije promovišu razvojno orijentisane politike koje podržavaju proizvodne aktivnosti, preduzetništvo, kreativnost, inovacije i podstiču rast malih i srednjih preduzeća, obezbeđujući im pristup finansijskim sredstvima, a omogućavaju i dostojanstven rad, socijalnu zaštitu, ostvarenje prava na radu i socijalni dijalog. Doprinos tranziciji ekonomija ka zelenom rastu, koji podrazumeva privrede sa niskim emisijama ugljenika, razvojne finansijske institucije ostvaruju podržavanjem projekata iz oblasti obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti, koji ublažavaju emisije gasova sa efektom staklene bašte. Direktni doprinos održivom razvoju je svakako i rast državnih prihoda po osnovu poreza koji se ubiraju od kompanija koje su projektno podržane od strane ovih institucija. Pospešivanje njihovih poslovnih aktivnosti dovodi do rasta budžetskih prihoda, što može ostaviti više prostora za investicije države u razvoj (obrazovna i zdravstvena infrastruktura i sl.). Izgradnja kapaciteta, transfer tehnologije i znanja takođe se ubrajaju u direktne doprinose održivom razvoju, kao i neto valutni efekti koji predstavljaju doprinose kompanija u koje se investira platnom bilansu zemlje i privrednom rastu, meren u delu izvoza i uvoza. Razvojne finansijske institucije deluju kao pokretači razvoja koji ne idu utabanim stazama već krče put drugim investitorima, prenoseći im stečeno znanje i iskustvo u vezi sa rizičnim ulaganjima u nerazvijenim zemljama, u čemu se ogleda njihov katalitički efekat. Na taj način svojim primerom podstičajno i motivišuće deluju i na ostale privatne investitore mobilizujući značajna finansijska sredstva. Investicije razvojnih finansijskih institucija ostvaruju šire koristi, podstičući lokalni i regionalni razvoj, rast konkurencije, naprednije sisteme lanaca snabdevanja, izgradnju infrastrukture, unapređenje stanja životne sredine.

Indirektni uticaj razvojnih finansijskih institucija ogleda se u njihovom posrednom uticaju na ekonomski rast, rast zaposlenosti, produktivnosti,

investicija, smanjenje stope siromaštva i očuvanje životne sredine. Kao što je važno da finansijske razvojne institucije odobre što više ekonomski isplativih i ekološki održivih projekata, od izuzetne važnosti je i to koliko ove institucije podsticajno deluju i na ostale investitore da intenziviraju svoja ulaganja u industrije koje promovišu ciljeve održivog razvoja i svojom uspešnom poslovnom praksom pokrenu sveobuhvatna ulaganja u industriju obnovljivih izvora energije i zelene tehnologije. Direktni uticaj razvojnih finansijskih institucija na porast zaposlenosti može se izmeriti brojem novih radnih mesta u kompanijama koje ove institucije finansijski podržavaju, dok su indirektni efekti broj novoosnovanih radnih mesta kod ostalih učesnika u lancu snabdevanja (proizvođači, distributeri, dobavljači, marketinške, transportne, građevinske kompanije) uočljivi kao rezultat konkretnog investicionog projekta razvojne finansijske institucije. U sektorima poljoprivrede i proizvodnje su direktni efekti na generisanje zaposlenosti od najvećeg značaja, dok su indirektni efekti dominantni u sektoru turizma. Razvojne finansijske institucije treba što više da promovišu indirektnu uticaje jer se na taj način može alocirati više finansijskih sredstava i time povećavati njihov strateški doprinos globalnim ciljevima razvoja.

Ključne reči: razvojne finansijske institucije, održivi razvoj, inkluzivni zeleni rast, direktni efekti, indirektni efekti

9 788670 932593